

I. Písař a jeho pomocník z rukopisu Augustinova spisu *De civitate Dei*
(z let 1136-1137 – Kapitální knihovna, Praha)

VÝBOR

Z ČESKÉ LITERATURY

od počátků po dobu Husovu

K vydání připravili
BOHUSLAV HAVRÁNEK,
JOSEF HRABÁK
a spolupracovníci

NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
PRAHA 1957

pokladníkem učinil a jemu přikázal spěšně, aby žádným obyčejem základuov
 nevážil, ale věrnost, kterúz bratr v čas potřeby nutí se bratru ukázati, a aby
 60 lidu množstvie sebral, kterýmž by jej z jetí mohl vysvoboditi. A pak najjasnější
 Jan, milostivými hnut jsa bratra prosbami, listy do rozličných krajin rozeslal jest,
 žaluje králom a kniežatom, každému zvlášť, kterak páni země české najjasnějšíe
 knieže a pána pana Václava, římského a českého krále, pána svého, vězie, odporně roz-
 ličné proti pánom v svých listech složiv kusy, je proti pánu svému a bratru najmi-
 65 lejšímu dovodě velmi nespravedlivě a k tomu pravě, že veliký žold chce dáti,
 aby mohl bratra svého zase vyprostiti. A zvěděvše to všickni, ktož žold milovali,
 kteříž prvé zadost spravedlnosti jim se státi museli, opustivše spravedlnost, obrá-
 tili sú se ku pokladu dávajícím. A tu zvonec slili sú rozličnými radami, že již svým
 zvukem všecky královstvie neslušností po končinách světa roznesl jest. Znamenajíce
 70 pak někteří páni sladkost pokladu a žoldu dary, kteříž prvé přivěšením pečeti
 svých ne lstivú láskú, ale pro spravedlnost byli sú se spojili se pány: ty červenost
 poběhlé pánom učinila a neupřímé, a tak větčie lstivosti počátek pošel jest, neb
 usty libé, alias sladké, věci mluvie, srdcem lstivosti nepravost rozmnožují; skrze
 to jeden druhému těžko bude věřiti a to spadne a obrátí se k jich potomkuom.
 75 Ale osvícený Jan, vévoda gerlicský již řečený, veliké množstvie lidu shromazdiv
 do Prahy jest přijel, ne aby nadarmo množstvie sebral, ale aby krále, bratra svého
 a pána, věrně zprostil. Páni pak, kteříž krále v své moci měli sú, zvěděvše to, na
 hrad Krumlov páně Jindřichuov z Rožmberka přinesli sú. Ale již řečené knieže
 u města Budějovic položil se jest a skrze to pálení morduom i jiným neslušnostem
 80 to léto umenšenie jest uraženo. Král pak znamenaje, že málo co jiného muože jemu
 prospěti, jedno ty věci, kterýchž páni pro obecné zemské dobré žádali sú, jim chtěl
 by dáti a pečeti najjasnějšího bratra svého Jana svrchupsaného listy upevniti.
 Co více, diem krátce. Všecky věci, kteréž páni přivodili sú, psányť sú a pečeti
 upevněny. A tak příměrie jsú položena. S tím Velebnost královská jest puštěn.
 85 A když chtieše lid se rozjeti, každý z žoldu svého napomínal jest knieže listem jeho,
 kterýž, když byl král puštěn, zbaven jest byl úřadu nad poklady a pro nezaplacenie
 žoldu od žoldnéřuov svých mnoho haněnie trpěl. Knieže pak nad králem dobroty
 a bratrstvie ukázal jest milostivost, jej vysvobozuje. Ale král kniežeti rozmnoženie
 nevěry dal, neb králuov z úzkosti vysvobodil jest zástup a kniežetin zástup v kládě
 90 král pevně zavřel jest.

1 utěšenie potěšení – 2 běhlost vezdajšich novin zběhlost denních zpráv (dietina exercitia
 novitatum) – 6 jest okázáno je učiněno – 8-9 jimž se přihodilo těžce pustiti bylo zatěžko vzdáti se
 – 9 zmiesto místo – 12 ustavičnost stálost, pevnost (constantia); zkaženie záhuba (destructio)
 – 14 milostivú zprávú laskavou nápravou; zdvihnutí obtieženie odstraniti břemena – 16 k svému
 skutku k svému dílu, povolání (in actum suum) – 18-19 rozmyslnú radu uvažující poradu (mas-
 ticato consilio) – 19 vypravil řekl, vyslovil – 21 zámyslný vymyšlený, záměrný – 21-22 se lípie
 z obrokuov jsou olupovány o důchody – 23 na však den každý den, den po dni; krajina země
 – 26 obvyklo jest zvyklo si, má zvyk – 26-27 z stara dávna od dávných dob – 27 kvielitědného
 křiku kvilivého (lamentabili) křiku, nářku – 28 zaslúžiti vydobýti, vymoci – 29 popudný popud-
 livý – 30 ustavičnost stálost, pevnost – 31 domněv se domnívaje se; prvé dřive – 35 náhlost prud-

kost, prchlivost (vehementiam) – 37 sedeš usedneš – 39 milovníci oblíbenci, milci – 41
 ujitie únik; by kdyby – 44 stavenie zadrženi, zajmutí – 45 ohradami se ohrazující posilami se
 zabezpečuje (diversa structura se muniens) – 45-46 zlost nepravosti zlý skutek nespravedl-
 nosti – 50 provolán vyhlášen – 55 mnohými obyčejí rozličným způsobem – 56 bramburský
 braniborský – 57 gerlicský zhořelecký – 58 základ peněžítá záruka (thesaurus) – 60 z jetí ze
 zajetí – 63 vězie vězni – 63-64 odporně... složiv kusy odporující složiv artikuly (contrarie
 formans articulos) – 65 dovodě dokazuje (approbans); žold výkupné (stipendium) – 71-72
 ry červenost poběhlé pánom učimila stud způsobil, že zběhli od pánů (hos rubiciunditas
 apostatas dominis reddit et perversos) – 73 alias jinak, neboli – 80 umenšenie jest uraženo
 dosl. překlad: diminutio est offensa, srazilo se se zmenšením, t. j. nastalo zmenšení, úby-
 tek – 82 upevniti stvrditi – 83 přivodili sú uváděli, t. j. se souhlasem (approbant) – 85 z žol-
 du... napomínal jest upomínal o žold – 88-89 rozmnoženie nevěry dal rozmnožil nevěru, t. j.
 nedodržení úmluvy – 89 z úzkosti ... v kládě v lat.: a cippo (z klády) ... in cippo; kniežetin
 zástup knížecí přívrženci

STÍŽNÝ SPIS PANSKÉ JEDNOTY KRÁLI VÁCLAVU IV.

(r. 1397)

Najjasnějšíe knieže, pane muoj milostivý! Kterak utěšené jest a chutné, alias
 libé, lidem přebývati v království, kdež milostivý, tichý král a pokojný králov-
 stvie své věrně zpravuje radami, kterýž ne milovníkuov daruov volá do rad, ale
 poctivé obecné dobré věrně vážicie. Neb v kterém koli království mnoho hubených
 5 a rozběžitých, alias neznámých, rad se děje, to království v sobě ovšem zle se zpra-
 vuje. Výsost ciesařstvie, proč ste nenásledovali nejnepřemoženějšího otce Vašeho
 Karla šlápějí, kterýž země své šlechtice, cizozemce i hosti znamenité a chvály
 hodné, vším srdcem miloval jest, s kterýmižto krajiny a země obdržel jest. Ale hluku
 měšťan a řemeslníkuov k Výsosti rady nevolal jest. Nebo pánom země a šlechti-
 10 cóm královstvie poručil jest úřady, zřetedlnú múdrostí jich řiedě zpravování,
 každého způsobil býti v svém řádu, všecky věci řiedě s radú pánuov; říši a králov-
 ství českému na však den čest rostla jest rozmnoženie a vítězstvie, neb přejasné
 paměti otec Váš najnepřemoženější rozumných panských požíval rad, kteřížto
 15 po smrti jeho skrze novotné pány od Výsosti rady jsú odlúčeni. Však svú nepřemo-
 ženú mocí stavý všech zpravování dosti pílne zjednal jest, panoše v svém pořádu,
 měšťany též v svém, takže někteří šenkující pivo, někteří šili obuv, někteří vykrmu-
 jíce dobytek, droby dělajíce, že jeho páni a panoše mohli se tím chovati, všickni
 svých kupectví užítuom radovali se. Nebo pro ně řiedko neb nikdy války nedály
 sú se, neb Jeho Jasnost znamenal jest, že měšťané málo se k boji hodili. Slavné
 20 knieže, najmilostivější pane! Má všetečnost nemuožt se nadiviti, že korunú cie-
 sařskou až do tohoto času hlavy Vašie Výsosti nepřikryli ste, kteréž však otec Váš
 Vám i bratřím Vaším velikými dary a úsilími dobyl jest, a čest svatě říše dali ste
 cizozemci, alias hosti, korunu hlavy Vašie služebníku. A z toho Vašie Výsosti
 a království českému mnohé škody a křivdy staly sú se. Ó, Výsosti ciesařstvie,
 25 proč tak dlúho slovy pěknými a lahodnými v zavěšení drželi ste ciesařstvie? Proč
 tak dlúhý čas trpěli ste křivého papeže, proč tak dlúhý čas vieře křesťanské blúdití

dopustili ste, poněvadž té věci byli ste rozumnými příčinami sůdce a nejvyšší rozdielce postavení? Proč takovou chtivostí nevěru židovskou milovali ste, je milující nad věrné křesťany, je také nad proroky páne povyšuje? Proč Vaše Jasnost učeným 30 pražské koleje studentóm a kněžím Neronovú ukrutností protivila se, neukazující jim Vaše Jasnosti lásky, neb některé ste jímali, jiné stínali, jiné topili, jiné hřebelci jako hovada cídili, jiné bili ste kyji, žádné jim jakožto přejasný otec Váš neukazuje pomoci, ale kládami, okovy i všelikými haněními je mnohokrát zahanbovali ste? Najosviecenějšíe knieže! Křehkými Vaše upriemé svědomie bylo obdařeno radami, 35 když všecy kostely pražské zlúpiti chtěli ste, z ornátuov, alias ozdob, a svátostí! Bojímt se zajisté, že Jasnost Vaše jakožto Nabochodonozor pro neslušnosti svrchu učiněné božie rány neujde a pro neustavičnost Vašie mysli. Z kráhuov najjasnější, synu najjasnějšího otce Vašeho Karla, kterak velmi zlým rozumu byli ste oblečení zlatohlavem, když osvícené knieže a pána, pana Jošta, markrabí moravského, 40 a urozeného pana Bočka z Kunštát, jinak z Poděbrad v Vašem i Vašich klejtu zjímali ste ohyzdně, pečeti Velebnosti Vašie a listuov Vašich i slov Vašich vieru zrušili ste! Na králet zajisté takové věci nepřislušejí, ale vypovědění slov viery hodné. Povýšený nad kniežata, slavný pane! Dětinskú zajisté radú Vaše Slavnost jest převrácena, že královstvie české, dávnie časy štiepené, netbanlivě dopustili ste zkaziti, s pány Vašimi a královstvie šlechtici v smlúvu dobrotivú netbali ste do této 45 chvíle vjíti, s nimižto však všecy škody, všecy neslušnosti Vaše Slavnost najposlěz musí přemoci. Neb Jasnost Vaše vtípně rač pohleděti na ty, kteréž sobě nové zdělali ste pány, z kvasnic bláta vyzdvihli ste a na škodu biedy Vaší Jasnosti zdělali ste. Nebo bude-li Vaše Jasnost déle jich rady požívati, zpravování těla i královstvie budete moci býti zbaveni, neb darové a panování přitahují, jichžto libost 50 jim přestati neopúštie, alias nepřestává. Tak dadie Jasnosti Vašie záplatu jako dábel svému služebníku. Poněvadž zajisté bázeň božie počátek múdrosti, z prsti jakožto jiný člověk jste stvořeni a duše: odporné věci opusťte, kteréž tělo a vnitřního člověka nakažují. Boha zajisté pravým srdcem milujte, zmužilostí královskú 55 dětinské věci zavrzte, poněvadž dávno dětinské třevíce zedrali ste! Neb porozuměj Vaše Jasnost, kterak znamenie lva jest rakovými obalené stupni, neb vienie větruov věje odporné a protivně! Aby zajisté všeccko brzo sebránie zavřením věrným zavreno bylo, s pány Vašimi jednotu smluv držte, rádce věrné, hodície k radě, zvolte, alias vybeťte, lotruov se varujte, spraviednost vyzdvihněte, ustavičnost milujte, 60 světlo křesťanstva plamennými učiňte hořeti stkvělostmi! Sami na se budúcně pamatujte, abyšte koruny svatého římského ciesařstvie, kteréž otec Váš velikými dobyl jest úsilími, tak pevně drželi, aby z Vašich a Vašich bratří rukú v moc jiných nepřišla. A v tom také rozmnoženie jasnosti, chvála, čest a veselé ode všech lidí se okáže.

1 *alias* jinak, neboli – 4-5 *hubených a rozběžitých* kusých a rozptýlených (*exilia et vaga*) – 8 *huč* dav (*cohortem*) – 10 *zřetedlní múdrosti* prozíravou múdrostí (*perspicua sagitate*); *zpravování* vláda, řízení – 14 *novotné pány* pány s nedávno uděleným šlechtickým titulem (*novellós dominos*) – 15 *zjednal jest uspořádal; v svém pořádu* zvláštním řádem

– 17 *chovati se živiti se* (*enutriri*) – 20 *má všetečnost* já zpozdilý, pošetilý (*stoliditas*) – 25 *v zavěšení drželi ste* ve vleku jste udržovali (*in suspensio*) – 26 *křivého papeže* (*antipapam*) t. j. vzdoropapeže avignonského v době velikého schismatu západního, od r. 1378 (počínaje Klimentem VII.) – 27-28 *najvyšší rozdielce* nejvyšší rozhodčí (*supremus arbiter*) – 28 *nevěru židovskou* nevěrné, nevěřící židy – 34 *křehkými* nevážnými, věrolomnými (*fragilibus*) – 36 *Nabuchodonozor II.* (605 až 562 př. n. l.) jeden z nejslavnějších babylonských králů, který je v bibli líčen jako násilník potrestaný za to šílenstvím; o jeho pokoření srov. Dan. 4,30 – 40 *v klejtu* když měl glejt, t. j. ochranný průvod – 43 *Vaše Slavnost jest převrácena* Vaše Výsost jest svedena (*perversa*) – 44 *štiepené* pěstované (*plantatum*) – 47 *vtípně* s důvtipem (*imaginative*) – 51 *záplata* plat, odměna (*solarium*) – 55 *dětinské třevíce* dětské střevice – 56 *rakovými obalené stupni* doslovný překlad z lat.: *cancri involutum gradibus*, obklopeno raky – 60 *stkvělostmi* nádherami (*splendoribus*)

CESTOPIS T. ZV. MANDEVILLŮV

Český překlad tohoto nejoblíbenějšího středověkého cestopisu vznikl kolem roku 1400 v okolí krále Václava IV. prací dvořana Vavřince z Březové, který pro dvorské prostředí složil také snář a světovou kroniku. Vavřinec překládal z německého zpracování metského kanovníka Otty von Diemeringen, jež bylo přeloženo z francouzského originálu s přihlednutím k překladu do latiny.

Mandevillův cestopis je typické středověké vypravování, blíží se svou fantastičností popisům cizích krajin a jejich obyvatel, jaké známe ze soudobé rytířské epiky. Konvenční rytířské literatuře se blíží i vloženými episodami a ústřední postavou anglického rytíře Johna Mandevilla, který je v díle označován za autora. Mandeville prý odejel z vlasti roku 1322, procestoval Evropu, severní Afriku a velikou část Asie, navštívil několikrát Palestinu, sloužil vojensky sultánu egyptskému a velikému chánu mongolskému; ve skutečnosti je vypravování opsáno z nejrozmanitějších pramenů nebo je dílem čiré fantazie.

Za skutečného autora originálu býval pokládán lutyšský lékař Jean de Bourgoigne, spíše se však zdá, že jím byl lutyšský klerik Jean d'Outremeuse (dříve zvaný též des Prez), úředník při biskupském dvoře (1338 až 1400). Dílo se přes svou fantastičnost a nepravděpodobnost, nebo spíše právě pro ni, líbilo; hovělo tehdejšímu vkusu (líčení nádhery a bohatství cizích krajin, vojenských úspěchů a pod.), bylo čteno po celá staletí a stalo se i živou knihou četby lidové.

DVADCÁTÝ ROZDIEL

praví o jedné potvoře, jenž má způsobu člověčí až do pasa,
a spodek jest kozí

V ejijské púšti jest mnoho svatých pústenníkův a bratří, jenž mnoho věcí divných často vidají. Nebo bieše před jednoho přišla divná potvora jako člověk s velikýma ostrýma rohoma, kteréžto na své hlavě mějieše, a bieše podobna k člověku od vrchu až do pupka, a zdolu mějieše kozí způsobu. A když ji zaklína boží 5 pústenník boží mocí, aby jemu pověděla, co jest, tehda ona odpovědě a vece, že by bylo smrtedlné stvoření jako i on, a prosieše toho pústenníka, aby za ni buoha prosil toho, jenž je s nebe sstúpil a v tělo panny se vsadil a tím vykúpil vešken lidský národ; a inhed zmizela před ním. A potom té potvory tělo bylo nale-